

СРБИ У БУДИМСКОЈ ВАРОШИ
ТАБАН

Уредник
Зоран Колунџија

Захваљујем се
Маршину Кошћу

Издавање ове књиге подржао је

Град Нови Сад – Градска управа за културу

[Ставови аутора изнети у књизи, не изражавају ставове
органа који је доделио средства за суфинансирање]

РАДОМИР ЧВАРКИЋ

СРБИ

У БУДИМСКОЈ ВАРОШИ

ТАБАН

EUPROGRESS
ПРОМЕТЕЈ
СРПСКИ ИНСТИТУТ
СРПСКА САМОУПРАВА У БУДИМПЕШТИ

САДРЖАЈ

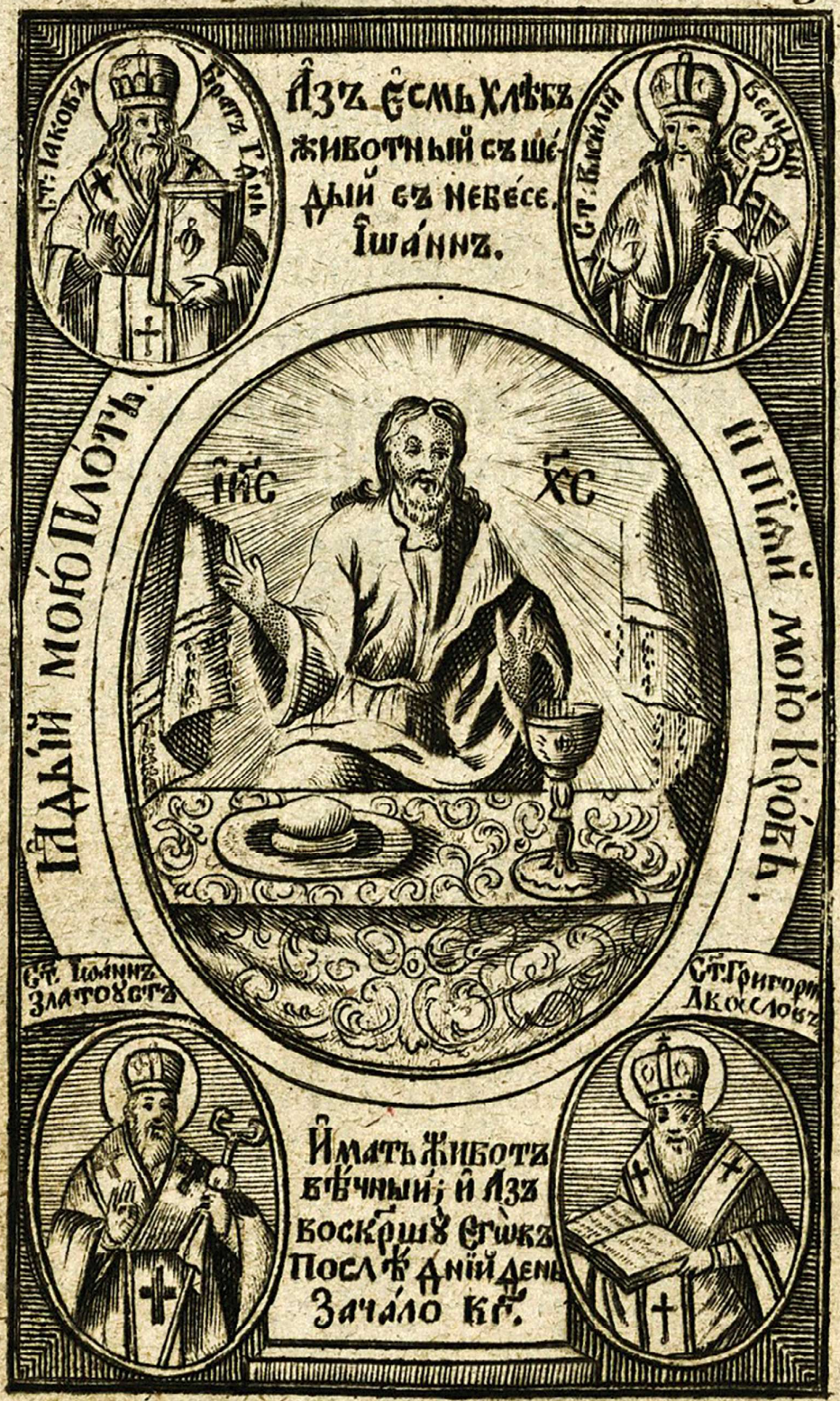
ПРЕДГОВОР (Проф. др Борис СТОЈКОВСКИ)	9
УВОДНА РЕЧ АУТОРА	11
СЕОБЕ СРПСКОГ НАРОДА	13
СРБИ У УГАРСКИМ ГРАДОВИМА	19
ТАБАН КРОЗ ВЕКОВЕ ПРЕ ВЕЛИКЕ СЕОБЕ СРБА	29
ДОЛАЗАК СРБА У ТАБАН У ВЕЛИКОЈ СЕОБИ	41
СРПСКА ВАРОШ ТАБАН ТОКОМ ХВИИ ВЕКА	49
СРПСКА ВАРОШ ТАБАН ТОКОМ ХИХ ВЕКА	89
ТАБАН У ХХ ВЕКУ И ЊЕГОВ КРАЈ	131
СЛИКЕ ИЗ ЖИВОТА ТАБАНА	151
ЗАКЉУЧАК – ТАБАН — <i>кулџно месџо будимских Срба</i> (Др Ференц НЕМЕТ)	175
ПОГОВОР — <i>Табан у Будиму: кулџура сеђања</i> (Пера ЛАСТИЋ)	179
ЛИТЕРАТУРА	185
СПИСАК ИЛУСТРАЦИЈА	186
РЕГИСТРИ	193

Бојородица са Христџом (деталј), икона са иконостаса српске цркве у Табану, 1820. год.,
Арсеније Теодоровић, уље на платну, каширано на дрвену подлогу

*Поводом ст̄оїодишњице ой̄ширања Срба
и ӣраїичної нес̄їанка ср̄иске вароши Табан у Будиму*

Зборник или Собраније vsакому христианину потребних молениј, илустрација, Будим 1808. год.

Предговор

Историја Срба на тлу Мађарске, како оне у данашњим границама, тако и у свим историјским земљама некадашње миленијумске Угарске, комплексна је и вишеслојна. Многи учени људи од пера и мисли су се латили истраживања појединих аспеката богате историје српског бивствовања на томе тлу.

Један од угаоних камена темељаца читаве српске прошлости на подручју данашње Мађарске јесте некад насеље, а данас квартал на Будиму по имену Табан. Административно он је заправо део модерног првог и једанаестог кварта Будимпеште и данас је он махом парк, уз неколико лепих зграда које подсећају на некадашњу славу Табана. Рацко купатило, *Злајини јелен*, гостионица која и данас функционише као ресторан, бисте Вука Карацића и Корнелија Станковића, и један споменик са звоном једини су трагови који данас сећају пролазнике на ову варош. Табан је у својој повесници био и самостална варош где су Срби оставили великог и дубоког трага.

Монографија Радомира Чваркића је управо једно присећање и подсећање на то како је изгледала та бурна и узбудљива прошлост Табана. *Срби у будимској вароши Табан* води читаоце кроз прошлост Срба у Угарској, и један народ са макроисторијског смешта на микроисторијски план. Локална историја, она коју су француски великани још у претпрошлом веку почели да истражују, у српској историографији је тек у повоју. У књижевности је, пак, добро позната. А Радомир Чваркић има прилично искуства у литератури, као неко ко већ годинама озбиљно пледира да буде признати делатник на ползу писане речи. Вишеструко награђиван за свој списатељски рад, Радомир Чваркић се сада осмелио да закорачи и на немирно и несигурно поље лавирања између научног и романескног дела.

И не, Радомир Чваркић није историчар и стога ову његову књигу не треба гледати искључиво под строгим и будним оком научника, а ми научници, признајмо то себи, ипак смо увек помало схоластици. Ако се посматра *sine ira et studio* могу се приметити бројни значајни аспекти који овој књизи дају немали значај на полици историјских дела. Писац монографије *Срби у будимској вароши Табан*, упркос недостатку формалног историчарског образовања, није без познавања историјске методологије, чак и напротив. Хвале је вредно истаћи да се изузетно трудио да сакупи што је више могуће извора и литературе, чак и нека мање позната дела, нарочито мање знана ширем аудиторијуму. Још нешто што се неизоставно мора истаћи када се читаоци уводе

у ову монографију Радомира Чваркића јесте да је он за своју књигу *Срби у будимској вароши Табан* спровео веома систематично истраживање. Његово прегалаштво да се саберу извори, али и богата фотодокументација из бројних локалних и државних музеја, архива и других институција у Мађарској је значајан показатељ да ова књига може послужити заиста најширем броју читалаца.

За нас историчаре – ван сваке сумње важна полазна тачка и битан подсетник, уз већ поменуте изворе, од којих су неки слабо познати. Ниједно будуће истраживање српске повеснице Табана, а мораће их бити ако држимо иоле до своје прошлости, садашњости, а понајвише будућности, неће моћи да прође без консултовања Чваркићеве монографске публикације.

За потомке Срба оптаната, у које и уважени аутор спада, за све Србе у Мађарској и потомке некадашњих мађарских и угарских Срба ово је завичајна прича. Вешто Чваркићево *илеџеније словес* водиће их у период пре Велике сеобе 1690. године, те вододелнице српске прошлости у Угарској, а затим кроз бљештави и раскошни барокни XVIII и турбулентни дуги XIX век довести све до пропасти ове вароши у првој половини XX века. Табан је порушен у првој половини 1930-их година за време власти регента Хортија, а најзначајнији архитектонски споменик ове четврти, велелепна српска саборна црква 1949. године за време комунистичке диктатуре Мађаша Ракошија. Али, Чваркић и монографија *Срби у будимској вароши Табан* водиће читаоце кроз улице и куће Табана, а многе читаоце чак и путевима њихових предака, улицама којих се неки и данас сећају.

Коначно, за све које занима српска историја, а таквих би требало да буде много, немала је корист ове књиге. Свако ко брине о својој општој култури, очувању идентитета и ко има самосвест прочитаће ову књигу, застаће на понеком податку, и посебно на богатој опреми и ликовним, фотографским прилозима. Аутор монографије *Срби у будимској вароши Табан* Радомир Чваркић завређује изузетне похвале за труд. Захвалност иде свима који су аутору помогли да ова монографија добије свој коначан облик, а читаоцима иде препорука да ову књигу обавезно прочитају и прибаве за себе и своје потомке.

Проф. др Борис Стојковски

Уводна реч аутора

Желећи да ишло јасније сагледам природу старог града Будима и његовој подграђа – древној Табана, одважио сам се на исцртавање свих његових културних, етничких и верских специфичности које су га красиле; и откривање бројних књижевних, уметничких, економских и политичких домета које је током свој постојања досегао. Пажљиво бележећи сва сазнања, заснована на темељу несторних чињеница, предочио сам их и објавио у овој монографији, како бих нашем народу ишло више приближио изузетно важну страну наше бољше историје, а о којој се ван оквира стручне јавности и литературе мало писало и говорило.

Нарочито сам се бавио периодом од 1690. године, односно доласка Срба у Великој сеоби, када наш народ у највећој мери насељава подграђе Будима, па све до 30-их година двадесетог века, када је мали број оних који су тада овде живели и измињавали се као Срби, раселио, асимиловао или одселио у Југославију, остављајући заувек своју нестарајућу варош, осуђену на рушење.

Српска варош Табан је, уз Сентандреју, била духовни, културни, просветни, политички и економски центар Срба у Угарској, и чији су најбројнији становници већим делом њеној постојања били српске националности. У пресудним моментима Табан је одиграо врло значајну улогу у очувању српског идентитета на тлу Европе, као и у очувању српске државности у тежаким и изазовним временима.

Бројна српска заједница у Табану, одвојена од своје матице, била је свесна своје историјске улоге. Духовне и емотивне везе које је неговала са својим народом, испољавала је и овде у тежини одржавајући традицију живом и постојањем.

Бољше прљавачке везе које су створили од Беча до Истанбула, а преко Дубровника, Венеције и Трста, Срби из Табана велико су користиоли у својим политичким деловањима и утицајима, обезбеђујући себи разне повластице и полове. Мудро израђујући свој стилус у Хабзбуршкој монархији, створили су високо развијено грађанско друштво, које се по својим одликама и културним достигнућима могло мерити са свим осталим ондашњом Европом, не заостајући ни у чему у односу на друге.

Нејући све карактеристике и особености наше националне и духовне бића, и оправдано доживљавајући себе као носиоце српског етноса ван своје матичне земље, становници Табана недвосмислено су обележили епоху у којој су живели, радили и стварали, дајући јој свој лични печат. Делујући у тежак културе чији су образци засновани на

одбрани вере, очувању идентитетa и суживоћу са другим народима, Срби из Табана су више од два века већио успевали у намери да очувају своју еџистенцијалну, друшћивену и џолићичку џосебност. Ураво је џо оно шћо их је издвајало од већине друћих националних заједница расућих џо Евроџи, нарочитџо збоџ неџоколебљивоџ очувања Свећосавља и своје џравославне вере.

На нивоу кулћурноџ развоја, оћкрићемо да су Срби из Табана сћворили један џосебан амбијент и модел, који се као водећи џо свом ућицају џростћирао џо читћавој Карловачкој митћроџолији, а и шире. Усвајајући и уважавајући друће сћвараоце и уметћнике, џравце и сћилове, џабански Срби вишестћруко боџаће сћско кулћурно наслеђе. Њихово сћремљење ка џриближавању и усвајању акћуелних кулћурних образаца џросвећене Евроџе, резулћирало је до, џада не вићеноџ, џроцваћта сћскоџ књижевноџ сћваралашћва. Изузетћно боџаћта збирка издачћих и џреведених књига шћамћаних у Будиму, сведочи о џросвећеностћи једноџ друшћтва, које је било носилац оџисмењавања и образовања сћскоџ народа џде џод он живео.

На свом духовном, кулћурном, џросветћном и економском врхунцу џочетћком XIX века, сћско џраћанско друшћтво у Табану било је најразвијенија сћска заједница у читћавом сћсћиву. Тада сви сћски џредстћавници кулћуре и џросвећеностћи долазе, живе и сћварају у Табану, уздижући њеџов значај до највиших висина. Нарочитћу џажњу сам џосветћо овим кулћурним џрећаоцима, који су се својим радом џосебно истћакли и чија су дела била од велике важностћи за џабанске Србе.

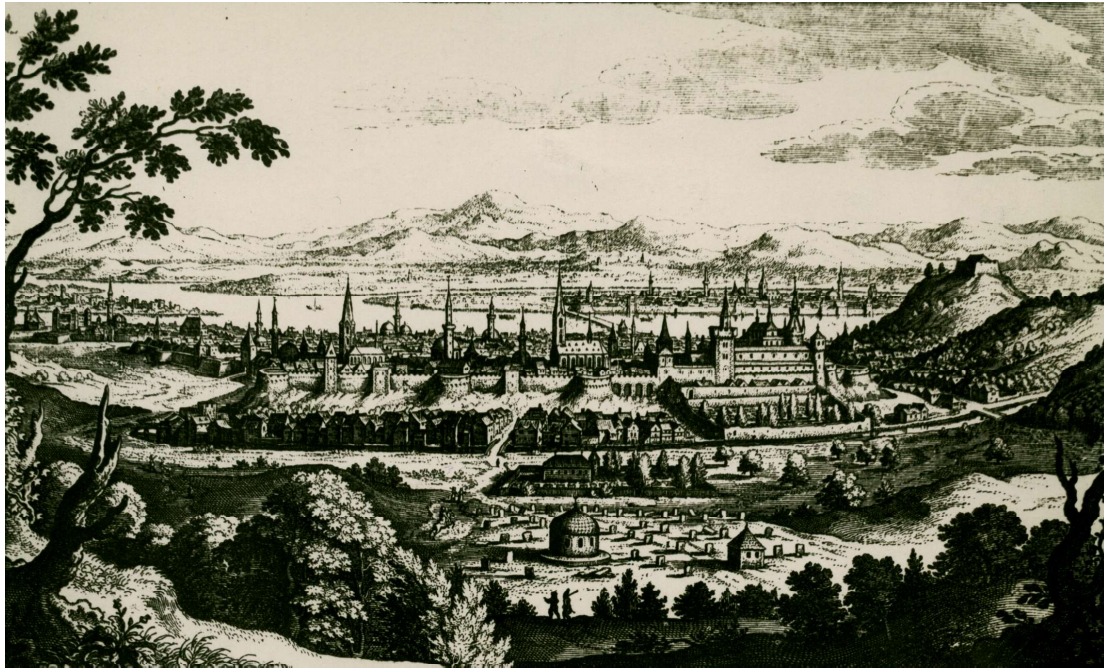
Велики значај сћске заједнице у Табану илустћрује и џодаћак да су сћску цркву једном џрилично заједно џосетћили аустћријски цар Франц I, руски цар Александар I и џруски краљ Вилхелм III. Не џамћи се да је иједна друћа сћска боџомоља сем ове у Табану џод својим сводом уџосћила ове владаре или џако значајне истћоријске личностћи.

Радујем се шћо сам успео у намери да сачиним својеврсну, и верујем занимљиву моноћрафију, џажљиво најисану, документћовану боџаћом збирком џронаћених фотћоџрафија које сведоче џисаној речи. Пребирајући џо фраћментћима несћале сћске вароши, уз свесрдну џомоћ добијену од сћране неколико музеја и архива из Рейублике Маћарске и Србије, као и релеванћних џојединаца, објединио сам сва научна сазнања до којих су истћоричари дошли, забележио их, и дао свој скромни доћринос њиховом очувању.

Радомир Чваркић

СЕОБЕ

СРПСКОГ НАРОДА

Поглед на Будим, уметничка гравира, средина XVII века. На овом романтичарском цртежу Будима је између Краљевске палате и Гелертовог брда приказана српска варош са својим густо нанизаним малим кућама.

Судбина српског народа је од самих почетака његовог настанка и појављивања на историјској карти света често бивала испуњена одбраном или враћањем изгубљене или отете му слободе. У временима када остатак Европе раширених руку дочекује *ренесансу*, односно доживљава свој културни препород, и најдинамичнији развитак српске средњовековне државе био је у зениту. Њен цивилизацијски успон прекидају турски освајачи, због којих ће се Србија и српски народ наћи у независној ситуацији наредних неколико векова. Од тренутка када се Османлијама нашао на путу њиховог освајања и даљих продирања ка централној Европи, српски народ постаје њен највећи бранилац у сваком смислу. Културни развитак, нагло прекинут, од тог тренутка остаје само усмено предање испевано кроз *еј*, а он временом постаје *миш*.

Губитком државе, њене владајуће класе и аристократије, Црква преузима на себе улогу чувара идентитета, и уместо започетог просвећења она свом народу једино може понудити веру и наду у избављење кроз борбе или сеобе. Императив слободе од тада постаје мотив постојања српског бића.

Вредност и значај тежње за слободом на нашим просторима није утемељаван и одређиван само законима који су настајали и прилагођавани потребама времена, него у великој мери прихватањем давања самога живота у њеној одбрани и освајању. Управо тиме одређујући јој цену она постаје овенчана константа српске бити – *За крст часни и слободу златну*.

Срби су народ изражене самосвести и кроз историју су слободу одувек доживљавали као најузвишенији идеал и неприкосновено право. Уколико им она није била дата, или им је у неким случајевима присилно одузимана, за њу су се борили или за њом трагали. У томе трагању до слободе су и долазили али на том путу неретко су страдали, жртвовали се, умирали – а на послетку и одсељавали.

Путеви свих наших сеоба у прошлости били су испуњени страховима, најстрашнијим слутњама и неизвесностима. Они су били суморни, водили су некуда, а да нико ко се на њима нашао није знао куда. Принудно и свесно напуштање свога дома, места и завичаја и одлазак из њих увек је за последицу остављао трајну промену устаљених обичаја, навика и установљених традиција. Уз већ наведено, велика претња бивао је и потенцијални губитак идентитета – националног, верског и културног бића.

Оно што нам је историја недвосмислено потврдила током свих сеоба народа јесу исходи у којима се готово нико није вратио на место одакле је у њих пошао. Остајала је само нада да ће се тамо негде на крају тога пута наћи оно због чега се усудило кренути.

Реч *сеоба* када би и у себе могла сместити све патње и трагедије, сва подозрења и очекивања, све смрти и сва васкрсења, била би најпоштованија у језицима многих

народа. У српском језику ова реч мора бити сакрална, издигнута над свим осталим, јер управо она описује и одређује готово целокупну историју пречанских Срба.

У колективној свести српског народа најприсутнија је и дубоко урезана највећа сеоба поведена од Арсенија III Чарнојевића (Црнојевића) 1690. године, иако их је пре ње било неколико мањих. Тада се више од тридесет и седам хиљада породица трајно населило у Угарску ослањајући се на добијене Привилегије аустријског цара Леополда I, од којих је прва *Litterae invitatoriae* издата 6. априла 1690. године. Цар је рачунајући на подршку српског живља у одбрани јужних граница царства, и обећававши им верске и многе друге слободе, успео у намери да Србе позиционира, не само по ободима своје царевине, него и по селима и градовима дуж целог тока Дунава. Ти крајеви који су због ранијих повлачења угарског становништва дубоко на север остајали готово празни и напуштени временом су постајали нова земља за српске досељенике. Вођен ранијим искуствима претходних владара Угарске који су још од XV века досељавали српско становништво на своју територију, почевши од Сигисмунда, Ладислава I и Матије Корвина, цар Леополд је Србима понудио значајне писмене гаранције, које у пракси из многобројних разлога углавном нису спровођене и поштоване у пуној мери. Цар Леополд I након поменуте сеобе издаје још четири привилегије српском народу, које потврђују и будући Хабзбуршки владари, царица Марија Терезија и цар Јосиф II.

Специфичност ове сеобе је у томе што је била предвођена највишом црквеном хијерархијом, на челу са патријархом. Заједно са својим поглаваром кренуло је и монаштво бројних манастира, које са собом носи сва поверена му блага и светиње, вредне црквене драгоцености и хришћанске реликвије вековима чуване у древним српским црквама и манастирима. Међу њима су се нашле мошти светог великомученика Теодора Тирона, чуване у сремском манастиру Новом Хопову, а овом приликом однешене чак до Сентандреје, као и мошти светог српског кнеза Лазара, понете из манастира Раванице. Поред свог духовног блага, које им је у овим тешким временима одржавало веру живом и постојаном, Срби са собом из Старе Србије носе и породична материјална богатства која ће употребити за подизање нових имања, цркава и школа. Од младих садница винове лозе понетих из својих старих крајева, касније ће производити најквалитетнија вина на територији Угарске, а која ће им бити једна од најзначајнијих извора прихода.

Поред свештенства, у Великој сеоби је био и велики број трговаца, занатлија, земљорадника, виноградара, сточара и обичних сељака. У Угарској их није чекало само бројно српско становништво него и припадници српске војне елите од којих су неки касније стекли и угарско племство. Намера патријарха није била да се са народом трајно пресели у Угарску, већ привремено, док се Србија не ослободи од Турака. Међутим, до њиховог повратка никада није дошло а српски досељеници су се брзо окренули организовању живота у новим крајевима. Овде се улога Цркве није задржала само у оквирима свог духовног старања за своју паству него се бавила секуларним и општим питањем опстанка, преузимајући на себе тешку обавезу чувара српске државности.

Управо та сеоба била је предмет интересовања, не само историчара и хроничара који су о њој давали свој суд, него и разних уметника, сликара и књижевника који су такође на себи својствен начин испољили дојам њеног значаја, величине и последица. Свакако као највећа оставила је неизбрисив траг на целокупан каснији ток наше историје и њеном усмерењу. Рекли бисмо да је баш она била одредница будућег опстанка и

развоја српског идентитета на тлу Европе, позиционирајући наш народ дубоко у њен централни део, далеко од своје постојбине излажући га неминовним утицајима других народа. Због тога ће историографија српског и угарског народа, на чијем смо се тлу нашли, бити испреплетена више него иједна друга на овим просторима.

Иако саме сеобе нису централна тема ове монографије морали смо се у кратким цртама осврнути на њихов значај, предочивши их као порекло каснијих догађаја и дешавања, због којих смо се нашли на широком простору Подунавља, дубоко на територији Угарске а на чијем простору делујемо и стварамо већ готово пуних четири стотине година. Да у тој, тада нама страној и непознатој земљи, подижемо насеља, богомоље и школе, стварајући услове за прве кораке у просвети и култури. Уједно, бо рећи се не само за равноправност са осталим народима насељеним у њој него и против заједничког османског непријатеља. Дакле, у борби за очување свог идентитета, као и целокупних хришћанских вредности читаве Европе. Да је и одбранимо, а у великој мери и културно обогатимо.

Поглед на Табан са Гелертовог брда, 1930. год.

СРБИ

У УГАРСКИМ ГРАДОВИМА

Трг Јелена у Табану, 1912. год.

